

HET IS NIET ALLEMAAL GOUDS WAT ER BLINKT!

door J.P.Brinkerink.

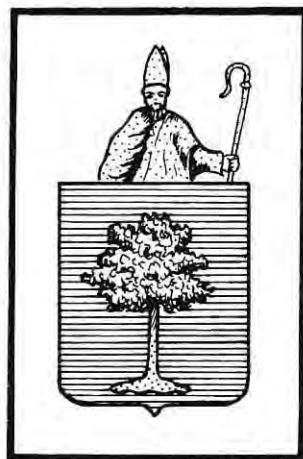
Dat het namaken van goede produkten en zelfs het vervalsen van bekende merken geen verschijnsel is van onze tijd, wordt door allerlei vondsten telkens weer aangetoond en is waarschijnlijk net zo oud als de dag dat mensen produkten gingen maken voor de handel. Dat dit ook gebeurde in de pijpmakerswereld, zal vele van u niet onbekend zijn. Helaas is het vaak erg moeilijk om aan te tonen of men te maken heeft met een echt produkt of met een vervalsing of imitatie. Ik wil duidelijk een verschil maken tussen vervalsen of imiteren, want men heeft natuurlijk niet altijd vervalsen voor ogen gehad. Mode was en is nog altijd bepalend voor het uiterlijk van produkten die mensen maken. Pas als men opzettelijk een produkt gaat voorzien van on-eigenlijke merken of merktekens, met als doel de afnemer te misleiden, dan pas kan men spreken van vervalsen.

Wat was nu de reden voor sommige pijpmakers om over te gaan tot het gebruiken van bestaande merken? Laten we ons even verplaatsen naar het einde van de 18e eeuw. De Hollandse pijpenindustrie is dan net over z'n grote bloeiperiode heen, het toonaangevende Gouda, wiens pijpmakers hun produkten over de hele wereld exporteerden, worden steeds meer geconfronteerd met beperkende maatregels in de exportlanden en toenemende concurrentie van buitenlandse collega's. Ze zien zich gedwongen steeds meer produkten in eigen land te gaan afzetten. Had den voordien andere pijpmakers in den lande nog een redelijk afzetgebied, zagen ze zich nu bedreigd. Naarstig probeerde men door maatregels via gilden of stadsbestuur het onheil te keren (1), maar in een politiek toch al zo'n rumoerige tijd hielpen al deze maatregels weinig en velen moesten dan ook met lede ogen toezien hoe hun bedrijf ten gronde ging.

Veel kleine pijpmakersbedrijfjes buiten Gouda konden niet veel meer doen dan proberen veel gevraagde Goudse modellen en merken te imiteren in de hoop, dat de kopers ook hun produkten zouden afnemen. Dat sommigen hierbij niet schroomden om het Goudse wapen als bijmerk te zetten ging men in Gouda toch te ver, er werden dan ook in 1791 protectionistische maatregels genomen. Het werd op straffe van boetes, verbeurdverklaring en arbitaire straffen, voor pijpmakers van buiten de stad, verboden het Goudse wapen op hun pijpen te zetten, of zelfs iets dat er maar op leek (2). Helaas voor Gouda, laptten vele binnen en buitenlandse pijpmakers deze verordeningen aan hun laars, getuige o.m. een grote hoeveelheid fragmenten van namaak Gouwenaars, gevonden in Brabant.

Het zal zo'n tien jaar geleden zijn dat de heer E.Cousin, toen nog woonachtig in St. Michielsgestel, op een akker bij die plaats in de buurt, enkele honderden fragmenten vond van klei-pijpen. Toen hij in oktober 1982 een doos met deze fragmenten op m'n bureau zette, was mijn eerste reactie: "Wat moet ik met al die kapotte ovoïde pijpen". Toen ik echter de merken bekeek viel het me al meteen op dat ze nogal slordig gegraveerd waren, ook de bijmerken bleken afwijkend van de mij bekende Goudse ovoïde pijpen. Ik raakte steeds meer overtuigd met vervalsingen te doen te hebben.

Na alle merken bekeken en genoteerd te hebben bleek dat het om 100 verschillende merken ging. Enkele kwamen veelvuldig voor, van anderen waren slechts 1 à 2 exemplaren aanwezig. Het meest voorkomend waren de merken 77 - 66 - H - B - AB en KIP. Bij nadere beschouwing bleek dat veel bijmerken geen Gouds wapen voorstelde, maar een wapen met een boom (zie afb.). Nu zou je kunnen zeggen dat strikt genomen dit geen vervalsingen zijn, ware het niet dat op pijpen van hetzelfde merk, b.v. gekr. H, zowel het Goudse wapen, als het wapen met de boom gezet werden. De maker heeft hier duidelijk de bedoeling gehad de consument te doen geloven dat het Goudse pijpen waren. Maar waarom is in het ene geval een Gouds wapen en in een ander geval het wapen met de boom gebruikt? Ik ben geneigd te denken dat het in het eerste geval om export of op z'n minst om afzet buiten de direkte omgeving van de fabriek gaat en in het tweede geval om afzet in de direkte omgeving.

Het Wapen van Esch

Nu is het niet zo dat alle 100 merken deze verschijnselen vertonen, vele dragen het Goudse wapen, al dan niet met een S erboven. Alleen op grond van de slechte afwerking van de gravure van het merk, denk ik dat het in de meeste gevallen om vervalsingen gaat. Als u de afgebeelde bijmerken bekijkt zult u zien dat ook in sommige gevallen het Goudse wapen niet is gegraveerd op de wijze zoals men dat in Gouda gewoon is. Geen Goudse produkten dus, maar waar zijn ze dan wel gemaakt?

Gezien de grote verscheidenheid van merken moet het toch een plaats of stad zijn geweest waar meerdere pijpmakers werkten. Allereerst ben ik nagegaan welke stad een boom in z'n wapen had. Dit was in Brabant o.a. het plaatsje Esch (3). Wat bleek nu, toen ik de heer Cousin om nadere vindplaatsgegevens vroeg,

dat de akker ± 5 km van Esch lag op het punt waar de Essche-
stroom en de Dommel bijeen komen. Ook kon hij me vertellen,
dat in de tijd dat hij materiaal verzamelde, iemand hem ver-
telde dat er in de buurt een pijpenfabriek gestaan had. Nu
wordt dit al gauw beweerd als er ergens veel pijpfragmenten
gevonden worden, maar in dit geval zou het best mogelijk ge-
weest kunnen zijn.

Een ander aspect waaraan ik niet voorbij wil gaan is dat naast
de ovoïde pijpen er ook een aantal fragmenten gevonden zijn
van pijpen met het merk op de voorzijde van de ketel en aan de
onderzijde, waar normaal de hiel zit. Deze pijpen waren, voor
zover nog te zien, goed afgewerkt en geglaasd. De merken wa-
ren hoofdzakelijk de gekroonde B en de slang, enkele andere
waren IGH, K, 35, 6, I^VS, het scheepje en de weegschaal. Of
het hier ook om niet Goudse pijpen gaat kan ik niet zeggen,
hoewel het merk de B en de slang ook bij de "valse" ovoïde
pijpen voorkomt.

Verder waren er een aantal fragmenten van pijpen met zijmerken
bij, die vrijwel allemaal uit Gorinchem en Schoonhoven kwamen.
Tot slot zaten er nog een aantal fragmenten van Duitse produk-
ten tussen, zoals de zgn. Peter Dorni pijp, met het merk de W
en merken als D, W.Dorn, WD, LETZERT, HD, ^{IG}ES, GH, PD, ^{LW}L en
I.D. (4).

Hieruit zou men kunnen concluderen dat de concurrentiedruk erg
groot was, zodat men min of meer gedwongen was over te gaan
tot dubieuze praktijken.

Conclusie.

Uit voorgaande mag blijken dat lang niet alle zgn. Goudse pij-
pen ook echt uit Gouda komen. Natuurlijk moet ik de nodige
voorzichtigheid betrachten omtrent de onechtheid van alle 100
merken, daarover zal pas zekerheid bestaan als uit de archie-
ven of gildeboeken blijkt dat men die merken ook gezet heeft.
Dit zal nu de volgende stap moeten zijn. Het archief-onderzoek.
Mocht dit in de toekomst wat opleveren dan kom ik hier zeker
op terug. Voorlopig kan ik alleen maar zeggen dat er zeker 19
merken nagemaakt zijn, met de bedoeling dat de afnemer zou
denken dat het om een Gouds produkt ging, maar in werkelijk-
heid hoogstwaarschijnlijk in het plaatsje Esch in Brabant ge-
maakt zijn.

Tenslotte dit: als u zich voor deze materie interesseert raad
ik u aan uw verzameling eens letterlijk en figuurlijk onder de
loupe te nemen, het kan leuke verrassingen opleveren.

Enkele van de bijmerken zoals deze voorkomen op de namaak Goudse pijpen.
Andere pagina: Enige voorbeelden van hielmerken die veel aanwezig waren.

In de hiernavolgende tabel wordt aangegeven welke merken en hoeveelheden daarvan gevonden zijn, tevens is aangegeven welke bijmerken gebruikt zijn.

In deze tabel komt niet tot uiting of bij de wapentjes de letter S, cirkeltjes of stippen gebruikt zijn en of de Goudse wapentjes echt of nagebootst zijn.

+ = Gouds wapentje

1 = Sterren of stippen

- = Wapentje met boom

? = Gouds wapentje zonder sterren

0 = Geen bijmerk

aantal	merk	bijmerk
4	de molen	+
15	de schaatsrijder	+
8	de both	+
2	de slang	+ 0
17	de wijnton	- 0 1
2	de hond	+ -
2	3 klaverblaadjes	+
4	het kromzwaard	0 1
1	de theetafel	+
1	de 6 puntige ster	+
1	de liggende leeuw	+
4	de Franse lely	+ -
5	de brandemmer	+ 0 1
2	de Ierse harp	0
2	de pijproker op de stoel	+ 0
3	de trekpote	+
5	de krijgsman	+ 0 1
3	het wapen van Amsterdam	0 1
1	de leeuw in Hollandse tuin	1
1	de sleutel	+
1	de 7 provincieën	0
2	de man in de boot	+
1	de zon	+
1	het scheepje	+
1	de tulp	+
1	de ooievaar	+
1	de trompet	0
1	het vrouwtje met de karnton	+
2	Bacchus op het vat	+
1	de man op het paard	+
1	Koning David	+
1	de arreslee	+
1	het melk meisje	+

aantal	merk	bijmerk
1	AP	+
44	AB	+ - 0
1	AH	+
1	A ^V R	+
14	B	+ - 0
9	BS	+
3	B ^W B	+ 0 1
2	B ^V B	+
1	B ^V E	0
3	D	- 0
1	E ^A G	+
1	ES	-
1	EP	+
1	GN	+
1	G ^M L	+
84	H	+ - 0
1	HB	+
1	H ^K H	+
3	I ^D M	+
1	I ^K H	+
1	I ^V B	?
2	IB	+
2	I ^W I	+
1	IHD	0 (Duits?)
23	K ^I P	+ - 1
2	K ^V D	+ ?
1	LS	+
1	N	-
1	PB	+
1	P ^I B	0
1	PS	+
1	P ^V S	+

aantal	merk	bijmerk
1	S	+
3	S ^V O	+
1	TD	+
5	TM	+
3	TS	+ -
6	VB	+
2	WD	0 (Duits?)
9	WS	+ -
2	2	+ 0
3	6	+ - ?
2	9	+
1	17	+
1	24	+
1	26	+
1	28	+
3	30	+
3	31	+
1	33	+
2	36	+ -
11	37	+
1	38	+
1	39	+
4	46	+
1	55	+
1	56	+
4	64	+
48	66	+ - ?
8	68	+
4	69	+ -
1	73	+
35	77	+ - 0
1	78	+
2	79	+
1	93	+
5	96	+ 0

Noten.

1. A.Carmiggelt, "Zwolse Tabakspijpmakers", pag. 11
2. Helbers en Goedewaagen, "Goudse pijpen", pag. 6
3. Kl.Sierksma, "De Gemeentewapens van Nederland", pag. 53
4. E.Nijhof, "Westerwaldpijpen uit de achttiende eeuw", P.K.N. no.13, pag. 8 - 23

Geraadpleegde literatuur.

- A.Carmiggelt, Zwolse Tabakspijpmakers, eigen uitgave.
D.Duco, Pijpmakers in s'Hertogenbosch, Pijpeliijntje, jrg. IV, nr.3.
D.Duco, Achttiende eeuwse pijpen uit Gorinchem, Pijpeliijntje jrg.IV, nr.4.
Helbers en Goedewaagen, Goudse pijpen, Atlantic, Amsterdam.
F.F.Compier, Pijpenfabricage in Venlo, P.K.N. nr.16.
S.Laansma, Pijpmakers en pijpmerken, uitgave Zenith, Firma P.J.van der Want.
G.J.de Lange van Wijngaerden, Geschiedenis en beschrijving der stad der Goude, 1817, 2e deel.
J.van der Meulen en H.Tupan, De Leidse Tabakspijpmakers in de 17e en 18e eeuw, uitgeverij Stubeg, Hoogezand.
E.Nijhof, Westerwaldpijpen uit de achttiende eeuw, P.K.N., nr. 13.
Kl.Sierksma, De gemeentewapens van Nederland, Prismaboek, uitgeverij Het Spectrum.
P.Smiesing, De Utrechtse pijpenindustrie in de Lauwerecht, maandblad Oud Utrecht jrg. 53 nr.6 en 7/8.

Met dank aan de heer E.Cousin voor het afstaan van het materiaal en aan de heer K.den Dood voor het maken van de foto's.

De imkerpijp, of Dathepijp, is geen rookpijp maar een blaaspijp. Hij wordt gebruikt om de bijen rustig te maken. Ook ter bestrijding van de gevreesde bijenziekte, varoatose, maakt men gebruik van deze pijp. Door rook in de korf te blazen gaat de varoa-mijt dood. Meestal wordt de pijp niet met tabak gestopt maar met golfkarton, wat een flinke rookontwikkeling geeft.

J.v.d.M.

